

right to a decent human existence». The idea of natural law doctrine by P. I. Novgorodtsev gave a possibility to justify the moral foundations of the normative understanding of law, to demonstrate stage in the development of the legal obligation, to determine the restrictions of state intervention in the relationship of the individual and society.

In his interpretation of the essence of the state, individual – society – state relations, P. I. Novgorodtsev is close to the interpretation of I. Kant. For I. Kant, in the formal respect, the state is the Union of the majority of people subordinated to the law. According to P. I. Novgorodtsev state is determined as the legally organized nation, which is both the subject and object of power. In the author's view people are not opposed to the state with its power. The nation is considered as a unity with the state and state authority. The people are included in the state as an element of the unity. According to the statements of P. I. Novgorodtsev power together with the nation is the same externalization of unity as the state. The state with its system of government is not conceived by P. I. Novgorodtsev without implementation of people's interests.

The author underlines the fact, as a value basis, that P. I. Novgorodtsev interprets the social ideal as not what will be – placing social ideal in the end of history, but as something that has always been and always will be. P. I. Novgorodtsev indicates empirical, overtime nature of social ideals. The theory of neo-liberalism by P. I. Novgorodtsev links the social ideal with personality that is agreed with the Orthodox history and philosophy of the spirit which is alien to the contemplation of the «end of history».

Keywords: *personality, society, state, law consciousness, power, natural law, new liberalism.*

Надійшла до редакції 06.02.2014

Олійник А. Ю.

професор

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 342.7

КОНСТИТУЦІЙНІ СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА, ЩО ПРЯМО ЗАКРІПЛЕНІ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Проаналізовано різні праці вчених щодо видів конституційних прав і свобод. На підставі узагальнення названих праць надано визначення конституційних свобод людини і громадянина, що прямо закріплені в Конституції України, та сформульовано їх ознаки.

Ключові слова: *конституційні свободи: а) пересування, вільного вибору місця проживання; б) думки, слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань; в) світогляду і віросповідання; г) об'єднань у політичні партії та громадські організації; г) літературної, художньої, наукової і технічної творчості.*

Постановка проблеми. Конституційні свободи, що прямо закріплені в Конституції України, досліджувалася вченими-теоретиками, конституціоналістами, спеціалістами галузевих наук у співвідношенні з іншими правами і свободами. Практичне значення конституційних свобод, що прямо закріплені в Конституції України, полягає у максимально ефективному їх здійсненні. Завдання цього дослідження в тому, щоб визначити поняття, види і зміст названих конституційних свобод.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної про-

блеми. Вченими досліджувалися різні розуміння конституційних прав і свобод, критерії їх класифікації та елементи змісту. Проблемою цікавилися фахівці теорії права, конституційного і інших галузей права. Серед них слід назвати С. Бобровник, І. Голосніченка, А. Колодія, В. Кравченка, І. Панкевича, В. Погорілка, О. Пушкіну, П. Рабіновича, Ю. Тодику, О. Фрицького, М. Хавронюка та ін.

Метою дослідження є визначення поняття, видів та змісту конституційних свобод людини і громадянина в Україні.

Відповідно до мети задачами даного дослідження є: а) аналіз існуючих у юридичній науці поняття, видів, змісту конституційних свобод; б) формулювання визначення видів конституційної свободи; в) характеристика ознак, критеріїв класифікації і елементів змісту названих конституційних свобод; г) пропозиції щодо висновків і рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. Проблема класифікації конституційних прав і свобод людини і громадянина опікувалися різні автори. С. Бобровник розглядає такі критерії для класифікації прав і свобод: а) за сферами суспільних відносин розрізняють особисті (громадянські), політичні, економічні, соціальні, культурні права; б) за змістом – фізичні і духовні права; в) за ступенем поширеності – загальні, спеціальні права; г) за способом закріплення – конституційні, галузеві; д) відповідно до еволюції розвитку – права першого, другого, третього і четвертого покоління; е) залежно від вміщених у правах аспектів свободи – негативні та позитивні права; є) за характером суб'єктів розрізняють права громадян держави, іноземців, осіб без громадянства, осіб з подвійним громадянством; ж) за соціальним статусом – права людини і права громадянина) [1, с. 95–101].

І. Голосніченко, досліджуючи види конституційних прав і свобод, класифікує їх з урахуванням двох факторів: а) зовнішньоправового; б) внутрішньоправового. Відповідно до такого підходу, він досліджує природні права, покоління прав і традиційний поділ прав з урахуванням чинної Конституції України та національного законодавства [2, с. 31].

А. Колодій розрізняє права людини і права громадянина. До прав людини він відносить: а) право на життя (ст. 27); б) право на повагу до гідності людини (ст. 28); в) право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); г) право на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32) тощо. До прав громадянина він відносить: а) право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації (ст. 36); б) право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38); в) право на проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій (ст. 39); г) право на соціальний захист (ст. 46) тощо [3, с. 232–233].

В. Кравченко поділяє основні права і свободи за такими критеріями: а) залежно від суб'єкта – права людини і права громадянина; б) за черговістю їх включення до Конституції та міжнародно-правових документів – права першого, другого і третього покоління; в) за генезисом – природні і похідні від природних; г) за видом суб'єкта – індивідуальні і колективні; д) за ступенем їх абсолютизації – ті, що підлягають обмеженню, і такі, що не підлягають законодавчому обмеженню; е) за характером утворення – основні та

додаткові; є) за їх змістом – особисті або громадянські, політичні, економічні, екологічні, соціальні, культурні [4, с. 143–144].

В. Погорілко розрізняє конституційні права і конституційні свободи. До конституційних свобод він відносить: а) загальносоціальні свободи особи (ст. 29); б) свободи пересування, вільного вибору місця проживання, вільно залишати територію України (ст. 33); в) свободи думки, слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34); г) свободи світогляду і віросповідання (ст. 35); ґ) свободи об'єднань у політичні партії та громадські організації (ст. 36); д) свободи літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54) [5, с. 1008].

Отже, В. Погорілко розглядає конституційні свободи як передумови реалізації конституційних прав. Він виділяє загальносоціальні свободи і свободи, що прямо передбачені конституційними нормами.

О. Пушкіна, аналізуючи громадянські (особисті) права і свободи, відносить до названої групи лише два права: право на життя та право на свободу, тим самим обмежуючи кількість конституційних прав і розширюючи кількість конституційних свобод. Право на життя, на її думку, включає право на захист життя та право на гідність. У право на свободу вона включає права на свободу: а) думки, слова, світогляду, віросповідання; б) приватні та фізичні свободи. До приватних свобод вона включає: свободу особи в житті, свободу особистого життя, свободу листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. До фізичних свобод О. Пушкіна включає свободу від незаконних затримань, арештів, тримань під вартою та позбавлення волі [6, с. 132–133].

П. Рабінович, М. Хавронюк класифікують права людини за змістом на такі групи: 1) фізичні (життєві) права; 2) особистісні права; 3) культурні (гуманітарні) права; 4) економічні права; 5) політичні права. Право на звернення відносять до політичних прав [7, с. 10–11, 215]. П. Рабінович та І. Панкевич дають класифікації прав людини залежно від видів їх обмеження: 1) від онтологічної суті явища, що обмежує права людини, виділяють природні та соціальні; 2) за характером зв'язку з волею суб'єкта пропонують досліджувати: а) абсолютно об'єктивні; б) відносно об'єктивні; в) суб'єктивно-об'єктивні; г) суб'єктивні; 3) за обсягом прав людини, стосовно яких встановлено обмеження, виділяють: а) загальні; б) спеціальні; в) виключні; 4) залежно від ступеня соціальної обґрунтованості: цілком підставні, в основному підставні, недостатньо підставні, безпідставні; 5) залежно від політико-юридичного статусу правообмежувачого суб'єкта: державні, міжнародно-всесвітні, регіональні, міждержавні, недержавні; б) залежно від юридичної значущості, закріпленості у законодавстві або інших юридичних джерелах: легальні, позалегалі, антилегалі; 7) за видовою належністю державного органу, який здійснює правообмеження: законодавчі, президентські, управлінські, судові; 8) залежно від регулятивної природи юридичного акта, яким встановлено розглядувані межі: загальні (нормативні), індивідуальні (казуальні); 9) залежно від юридичної природи нормативного акта, в якому встановлено межі прав: законодавчі, підзаконні; 10) за характером тривалості (чинності у часі): постійні, тимчасові; 11)

за колом людей, чії права обмежені: загальногромадянські, групові, індивідуальні; 12) залежно від стадії правового регулювання, на якій відбувалося правообмеження: правотворчі, правоінтерпретаційні, правозастосувальні, правореалізаційні; 13) за ступенем змістовної визначеності: повністю визначені (формальні), відносно визначені (зокрема, оціночні); 14) залежно від характеру логіко-гносіологічної операції, що нею опосередковувалося визначення меж: тлумачні, конкретизаційні, деталізаційні [8].

Ю. Тодика, даючи класифікацію конституційних прав та свобод людини і громадянина, виділяє такі критеріїв їх класифікації: 1) залежно від суб'єктів вони поділяються на права і свободи людини і права і свободи громадянина. Обсяг прав у громадян більший, ніж у негромадян; 2) залежно від виду суб'єкта вони поділяються на індивідуальні і колективні; 3) за генезисом — на природні (природжені) і похідні (сформульовані в законах, у міжнародних пактах); 4) за характером утворення — основні (конституційні) і доповнюючі (конкретизуючі); 5) за черговістю їх включення до конституцій — права першого, другого та третього поколінь; 6) за ступенем їх абсолютизації поділяються на такі, що підлягають обмеженню, і такі, що не підлягають обмеженню; 7) за змістом — на громадянські (особисті), політичні, економічні, соціальні і культурні [9, с. 142].

О. Фрицький виділяє: 1) природні (особисті) права і свободи людини; 2) громадянські права; 3) економічні права; 4) соціальні права; 5) культурні права і свободи; 6) політичні права і свободи [10, с. 168].

Отже, аналіз наукових праць різних авторів щодо видів конституційних прав і свобод дає можливість сформулювати ознаки видів конституційних свобод, які прямо закріплені в Конституції України як свободи.

Ознаками конституційних свобод, що прямо закріплені в Конституції України, на нашу думку, є таке: а) вони закріплюються конституційними нормами та деталізуються у внутрішньонаціональному законодавстві України; б) забезпечують невторчання в автономію людини і громадянина; в) можуть групуватися за критеріями невторчання в їх індивідуальну, політичну та культурну сфери життя.

Видами конституційних свобод людини і громадянина, що прямо закріплені в Конституції України, є можливості особи вільно вибирати варіанти своєї поведінки та домагатися невторчання в їх конституційно визначену індивідуальну, політичну та культурну автономію.

Конституція України закріплює такі основні свободи: а) свободи пересування, вільного вибору місця проживання, вільно залишати територію України (ст. 33); б) свободи думки, слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34); в) свободи світогляду і віросповідання (ст. 35); г) свободи об'єднань у політичні партії та громадські організації (ст. 36); ґ) свободи літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54).

Конституційна свобода, що закріплена ст. 33 Конституції України включає в себе можливості пересування та вільного вибору місця проживання. Свобода пересування, вільний вибір місця проживання в межах території будь-якої держави, право залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, та повертатися у будь-який час не підлягає жодним обмежен-

ням, за винятком тих, які запроваджуються відповідно до законодавства і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, з метою підтримання громадського порядку, запобігання злочинам, для захисту здоров'я і моралі та прав і свобод інших людей [11, с. 11-12]. Ознаками такої свободи, на нашу думку, є: а) можливості людини і громадянина; б) свобода вільно пересуватися по території України та вибрати місце проживання в Україні на свій розсуд, залишати територію України за власним бажанням і у будь-який час повертатися в Україну; в) виняток складають обмеження, встановлені законом. Отже, конституційна свобода пересування – це можливість людини і громадянина вільно пересуватися по території України та вибрати місце проживання в Україні на свій розсуд, залишати територію України за власним бажанням і у будь-який час повертатися в Україну, за винятком обмежень, які встановлені законом. За змістом правовідносин можна виділити такі види конституційних свобод пересування: 1) свобода пересування; 2) свобода вибору місця проживання; 3) свобода залишати територію України; 4) свобода у будь-який час повертатися в Україну. Зміст конституційної свободи пересування включає в себе можливості людини і громадянина: а) пересуватися на території України вільно на свій розсуд; б) вільно вибрати місце проживання; в) вільно залишати територію України; г) вільно у будь-який час повертатися в Україну; д) обмежувати свободу пересування лише у випадках, які встановлені законом; е) звертатися до державних органів і органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та керівників підприємств і установ про відновлення порушеного права. В якості рекомендації пропонуємо прийняти Закон України «Про реєстрацію фізичних осіб», де на законодавчому рівні урегулювати усі процедури реєстрації громадян України, іноземців і осіб без громадянства [12, с. 103–105].

Однією з конституційних свобод є можливість вільно виражати свої думки і мати свободу слова. На нашу думку, вона включає в себе можливості людини: а) вільно виражати свої погляди і переконання; б) вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій власний вибір; в) бути обмеженим у реалізації свободи тільки у межах, передбачених законом, і в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; г) одержувати відшкодування матеріальних і моральних збитків у разі протизаконного обмеження вказаних свобод людини.

Конституційна свобода світогляду та віросповідання включає такі свободи і передбачає можливості: а) сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої; б) безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди; в) вести релігійну діяльність; г) бути обмеженим у здійсненні свободи лише за законом і в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту

прав і свобод інших людей; д) відокремлення церкви від держави і школи від церкви; е) заміни виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою, якщо його виконання суперечить релігійним переконанням громадянина; є) відшкодування моральної і матеріальної шкоди, спричиненої порушенням цієї свободи.

Конституційна свобода об'єднуватися у політичні партії та громадські організації – це можливість громадян України створювати асоціації (політичні партії та громадські організації) і брати участь у їх діяльності та не бути примушеними до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи не бути обмеженим у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій. Зміст названої свободи включає в себе можливості: а) об'єднання для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, визначених і гарантованих Конституцією України; б) недопущення обмежень, крім випадків, прямо передбачених Конституцією України; в) законного обмеження названої свободи в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, а також в інших випадках, передбачених Конституцією України; г) недопущення примушування до вступу в політичну партію та інші об'єднання; д) добровільного виходу з них у будь-який час.

Конституційна свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості передбачає свободу на результати творчої діяльності. Деталізується конституційно-правова норма на свободу творчої діяльності окремими законами України: а) „Про авторське право і суміжні права” від 23 грудня 1993 р.; б) „Про охорону прав на знаки для товарів і послуг” від 15 грудня 1993 р.; в) „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” від 15 грудня 1993 р.; г) „Про охорону прав на промислові зразки” від 15 грудня 1993 р.; ґ) „Про наукову і науково-технічну діяльність” від 13 грудня 1991 р. Конституційна свобода передбачає невтручання з боку будь-кого у творчу діяльність кожної людини, її самостійний вибір здійснення своїх інтелектуальних і духовних потреб. На думку С. Лисенкова, саме культурні свободи покликані забезпечувати можливості людини в задоволенні і розвитку інтелектуальних потреб, здібностей, активну участь у духовному житті суспільства [13, с. 64]. В якості рекомендації слід, на нашу думку, прийняти Закон України “Про творчу діяльність”.

Отже, конституційна свобода творчої діяльності – це закріплена нормами Конституції України та деталізована в поточному законодавстві України культурна можливість людини і громадянина займатися літературною, художньою, науковою, технічною творчістю та володіти, розпоряджатися і користуватися результатами своєї творчої діяльності у вигляді літературно-художньої та промислової власності.

Висновки. 1. Ознаками конституційних свобод, що прямо закріплені в Конституції України, є таке: а) вони закріплюються конституційними нормами та деталізуються у внутрішньонаціональному законодавстві України; б) забезпечують невтручання в автономію людини і громадянина; в) можуть групуватися за критеріями невтручання в їх індивідуальну, полі-

тичну та культурну сфери життя.

2. Видами конституційних свобод людини і громадянина, що прямо закріплені в Конституції України, є можливості особи вільно вибирати варіанти своєї поведінки та домагатися невторчання в їх конституційно визначену індивідуальну, політичну та культурну автономію.

3. До конституційних свобод, що прямо закріплені в Конституції України, належать: а) свободи пересування, вільного вибору місця проживання, вільно залишати територію України (ст. 33); б) свободи думки, слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34); в) свободи світогляду і віросповідання (ст. 35); г) свободи об'єднань у політичні партії та громадські організації (ст. 36); ґ) свободи літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54).

4. Рекомендуємо прийняти закони України: а) “Про реєстрацію фізичних осіб”; б) “Про творчу діяльність”.

Бібліографічні посилання

1. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К., 2006.
2. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина : курс лекцій, навчально-методичні та довідкові матеріали до них / за заг. ред. І.П. Голосніченка. – К., 2004.
3. Колодій А.М. Основи конституційного права України // Правознавство: підручник / А.І. Берлач, С.С. Бичкова, Д.О. Карпенко та ін. – 2-ге вид., доп. – К., 2009.
4. Кравченко В.В. Конституційне право України : навчальний посібник / В.В. Кравченко. – Вид. 3-тє, виправл. та доп. – К., 2004.
5. Погорілко В. Свободи конституційні / В.Ф. Погорілко // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К., 2005. – Т. II. Права людини у контексті поліцейської діяльності. – С. 1008.
6. Пушкіна О.В. Основні особисті права та свободи людини і громадянина з точки зору їх забезпечення чинним законодавством України / О.В. Пушкіна // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – 2005. – № 1. – С. 126–135.
7. Рабінович П.М. Права людини і громадянина : навчальний посібник / П.М. Рабінович, М.І. Хавронюк. – К., 2004.
8. Рабінович П. Права людини (класифікація меж) / П.М. Рабінович, І. М. Панкевич // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К., 2005. – Т. II. Права людини у контексті поліцейської діяльності. – С. 749–751.
9. Конституційне право України : підручник для студ. ВНЗ / за ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. – К., 2002.
10. Фрицький О.Ф. Конституційне право України : підручник / Фрицький О.Ф. – К., 2002.
11. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та доп. станом на 12 березня 2013 р. – К., 2013.
12. Олійник А.Ю. Поняття, види і зміст конституційної свободи пересування в Україні / А.Ю. Олійник // Науковий вісник ДДУВС. – 2011. – № 1. – С. 97–105.
13. Лисенков С.Л. Соціальна та особиста цінність культурних прав і свобод громадян / С.Л. Лисенков // Філософські проблеми права та правоохоронної діяльності співробітників органів внутрішніх справ : зб. наук. праць. – К., 1995. – С. 62–66.

Олейник А. Е. Конституционные свободы человека и гражданина, прямо закрепленные в Конституции Украины. Определено понятие, виды и содержание конституционных свобод человека и гражданина, которые прямо закреплены в Конституции Украины, дана их характеристика, предложены выводы и рекомендации.

Ключевые слова: конституционные свободы, виды конституционных свобод в Украине.

Oliynyk A. Yu. Constitutional freedoms of the man and the citizen directly stipulated by the Constitution of Ukraine. The definition, groups, content of the constitutional freedoms of the man and the citizens directly stipulated by the Constitution of Ukraine have been determined. The author has given their characteristics, on the results of the research there are findings and recommendations.

До ознак цих свобод відносять те, що вони: а) закріплюються конституційними нормами та деталізуються у внутрішньонаціональному законодавстві України; б) забезпечують невтручання в автономію людини і громадянина; в) можуть групуватися за критеріями невтручання в їх індивідуальну, політичну та культурну сфери життя людини.

Видами конституційних свобод людини і громадянина, що прямо закріплені в Конституції України, є можливості особи вільно вибирати варіанти своєї поведінки та домагатися невтручання в їх конституційно визначену індивідуальну, політичну та культурну автономію.

Це такі конституційні свободи: а) свободи пересування, вільного вибору місця проживання, вільно залишати територію України (ст. 33); б) свободи думки, слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34); в) свободи світогляду і віросповідання (ст. 35); г) свободи об'єднань у політичні партії та громадські організації (ст. 36); г) свободи літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54).

Keywords: constitutional freedoms, groups of constitutional freedoms in Ukraine.

Надійшла до редакції 24.02.2014

Печерський О. В.

кандидат юридичних наук

(Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького)

УДК 34.028 : 316.776.32(477)

ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД

Здійснено критичний аналіз нормативних актів, що регулюють відносини з приводу доступу до публічної інформації в Україні. На теоретичному і термінологічному правових рівнях запропоновано шляхи удосконалення чинного законодавства в інформаційній сфері.

Ключові слова: публічна інформація, громадянське суспільство, розпорядники інформації, обмеження та свобода інформації.

Постановка проблеми. Період 2009–2013 років відзначився посиленням законотворчої та правозастосовної уваги до інформаційного соціального обороту в Україні. Шлях до розбудови інформаційного суспільства, як умови становлення громадянського суспільства і держави панування права, дедалі актуальнішим стає не тільки для законотворців, але й для наукової юридичної спільноти та, відповідно, і для всього українського суспільства.

Попри позитивні прецеденти, значної еволюції в доступі до публічної інформації в Україні поки не спостерігається. Українцям і далі відмовля-